Po velėna dirvožemio sluoksnyje rasta pavienių žmonių kaulų, šovinių, sagų, diržo sagtis ir kitų radinių fragmentų. Sluoksnyje 40–60 cm gylyje buvo aptinkama žmonių kaulų sangrūdų bei pavienių kaulų – XX a. pabaigoje suardytų kapų liekanų. Prie kaulų buvo karinės aprangos ar ekipuotės liekanų. Rasta diržų ir batų liekanų, sagų, 3 atpažinimo žetonai.

Aptiktos 3 iš medinių lentų ir polietileno plėvelės suformuotos apie 80x50 cm dydžio dėžės su 1991 m. perlaidotais karių palaikais. Prie griaučių liekanų dėžėse rasta batų liekanų, diržo sagtis su herbu ir užrašu *Gott mit uns*, geležinė cilindrinė šovinių dėtuvė, dujokaukės liekanų, pastos tūtelės fragmentas.

Į PR nuo suardytų palaikų liekanų, arčiau griovio 70–90 cm gylyje nuo esamo paviršiaus atidengtos nesuardytų 5 palaikų liekanos. Tai anatominėje padėtyje buvę kojų kaulai (liekanos – šlaunikauliai, blauzdikauliai ir šeivikauliai bei pėdų kaulai). Prie jų rasta avalynės liekanų, sagų. Žemiau palaidojimų horizonto po piltiniu pilku smėlingu sluoksniu apie 0,9–1 m gylyje pasiektas įžemis – gelsvas smėlis. Nustatyta, kad kapavietėje buvo palaidota mažiausiai 17 individų.

Lileikėnuose ekshumuoti palaikai bus perlaidojami Klaipėdoje, Parovėjoje – Kaune esančiose vokiečių karių kapinėse. Kapuose aptiktos aprangos ir ekipuotės liekanos bus perlaidotos kartu su palaikais. Identifikaciniai žetonai bus perduoti VDK.

The German War Graves in Lileikėnai and Parovėja

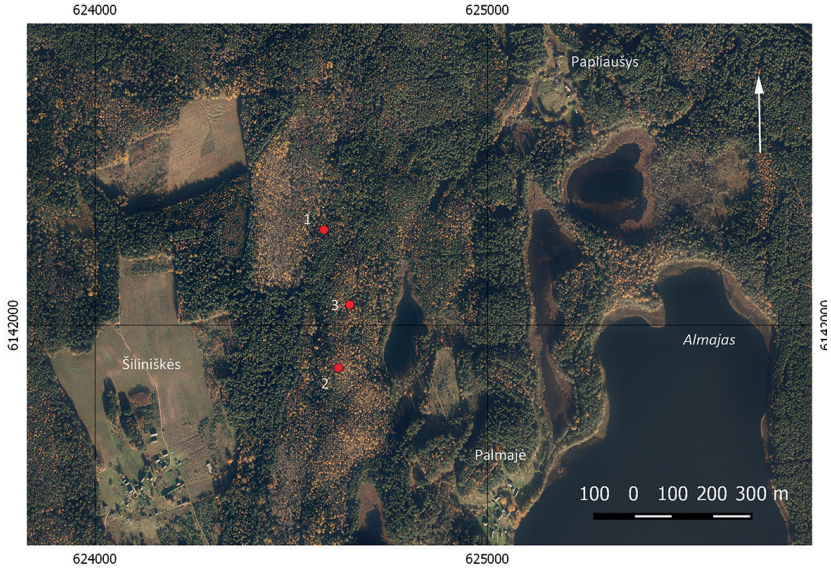
In 2015, the remains of Second World War German soldiers buried in the village of Lileikėnai (Šilalė District, W Lithuania) and the town of Parovėja (Biržai District, N Lithuania) were exhumed. In Lileikėnai, a cemetery with the remains of four soldiers was discovered near the old village cemetery. They died in 1944 when their armoured vehicle was hit by a heavy gun. The soldiers, 17–30 year-old males, had been interred at a depth of 1.4–1.5 m with their heads to the W.

In Parovėja, to the E of the plot at Upės St. 2, there was a burial site, marked by a monument, of soldiers who died in 1944. Because the site had been dug up in the late 20th-century in the search for valuable objects, the burials had been disturbed. They consisted of concentrations of bones with the remains of military clothing and gear. Only on the edge of the burial site, at a depth of 70–90 cm were undisturbed partial remains, i.e. articulated leg bones with the remains of clothing, which belonged to five individuals, unearthed. At least 17 individuals had been interred at the burial site.

Gediminas Petrauskas,
Vykintas Vaitkevičius,
Aistė Petrauskienė,
Ernestas Kuckailis

II Pasaulinio ir Lietuvos partizaninio karo vietų žvalgymai

2015 m. balandį–lapkritį Lietuvos laisvės kovos įamžintojų sąjūdis žvalgė II Pasaulinio ir Lietuvos partizaninio karo vietas Ignalinos, Kelmės ir Raseinių rajonuose, o rugpjūtį kartu su VU Istorijos fakultetu surengtos ketvirtosios akademinio jaunimo vasaros stovyklos-seminaro „Laisvės kovų atmintis“ metu tęsė kompleksinius laisvės kovų kraštovaizdžio Balandiškio apylinkėse (Radviliškio r.) tyrimus (žr. *ATL 2012 metais*, V., 2013, p. 642–651; *ATL*

1 pav. Palmajės–Papliaušio–Šiliniškių miškas (Ignalinos r.): 1 – Papliaušio partizanų bunkerio vieta; 2 – Palmajės partizanų bunkerio vieta; 3 – Lietuvos partizano Petro Aramino Varno kapo vieta. V. Vaitkevičiaus brėž.

Fig. 1. Palmajė–Papliaušys–Šiliniškiai Forest (Ignalina District): 1 – the Papliaušys partisan bunker site; 2 – the Palmajė partisan bunker site; 3 – burial site of Lithuanian Partisan Petras Araminas Varnas

2013 metais, V., 2014, p. 482–489; *ATL 2014 metais*, V., 2015, p. 587–592). Iš viso ekspedicijoje žvalgyta 13 vietovių.

Tarp **Palmajės, Papliaušio ir Šiliniškių** (Ignalinos r.) esančios *Lobų* vietovės Š dalyje, gilaus stačiašlaičio dubaklonio dugne, nedidelės kalvelės ir senojo kelio į Papliaušį V pusėje (LKS94 X 6142243; Y 624583) aptikta pirmojo *bunkerio* duobė (1 pav.). Ji 4,4 m pločio (Š–P), 5,6 m ilgio (R–V), 1,2–1,5 m gylio; ŠR kampe išliko 0,8 m (apačioje) – 1,7 m pločio (viršuje), 3,7 m ilgio lenktas įėjimas. Bunkerio dugne – seniai lobių ieškotojų iškastos 4 taisyklingos nuo 0,7 m skersmens ir 0,25 m gylio iki 1 m skersmens ir 0,55 m gylio duobės. Be žymesnių rezultatų metalo ieškikliu patikrintas bunkerio duobės dugnas ir aplinka 2–3 m spinduliu.

Remiantis istoriniais duomenimis, Lietuvos partizano Fortūnato Ivanausko *Roberto* bei partizanų rėmėjo Zeniaus Silvos Lisausko prisiminimais, bunkeris, kurį iš Palmajės kilęs, dabar Ginučiuose gyvenantis partizanų ryšininkas Juozas Klimašauskas (88 m.) vadina Papliaušio vardu ir sieja su iš Salako krašto kilusiais partizanais, buvo iškastas 1944 m. rudenį susitelkusių Mykolo Palepšio *Tarzano* būrio kovotojų. Iš netolimo Skroblaus (Mikuliškių) kaimo kilęs M. Palepšis žuvo 1945 m. liepą, tad bunkeris buvo įrengtas 1944 m. pabaigoje arba pirmajame 1945 m. pusmetyje. Tuo pačiu laikotarpiu iškastas antrasis *Lobų bunkeris*. Nors apie pastarąjį laisvės kovų dalyviai pasakoja tiksliau, duomenų yra saugumo dokumentuose, tačiau jo vietos nustatyti nepavyko.

Palmajės arba Šiliniškių vardu vadinamo su iš Strokinių kaimo kilusiais partizanais siejamo *bunkerio* vietą parodė Vytautas Žygas, remdamasis tėvelio – iš Šiliniškių kilusio igna-

liniečio Vaclovo Žygo (92 m.), prisiminimais. Bunkerio būta 560 m į ŠV nuo Palmajės, 480 m į ŠR nuo Šiliniškių, 100 m į V nuo Šiekšto ežero (dažnai klaidingai vadinamo Šiekšteliu), kalvos PV pusėje, šlaito viršuje (LKS94 X 6141891; Y 624620) (1 pav.). Bunkerio duobė kiek pailga PV–ŠR kryptimi, 5,5x5 m dydžio, 1,85 m gylio. Įėjimas iš P kampo, 1,3 m pločio, 3 m ilgio, nežymiai užriestas. Už 8 m į PV nuo bunkerio P kampo yra netaisyklinga 2,5x2,5 m dydžio, apie 0,7 m gylio, o už 8,4 m į ŠV nuo bunkerio V kampo – 1,7x1,4 m dydžio duobė. Abi jos gali būti laikomos partizanų įtvirtinimų arba sandėlių liekanomis.

Pagal laisvės kovų dalyvių prisiminimus, 1945 m. pavasarį Palmajės bunkeryje gyveno iš Skroblaus kaimo kilusio Vietinės rinktinės kario Vinco Žilėno *Zubro* būrio partizanai. Balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje prie jų prisijungė Lietuvos kariuomenės atsargos jaunesniojo leitenanto, partizanų Tigro rinktinės kuopos vado Jono Gimžausko *Beržo* suburti partizanai ir susidarė, įvairiais duomenimis, 17–25 partizanų būrys. Jo kovotojus prisaikdino kurį laiką Salako valsčiuje mokytojavęs ir Ramoniškio šaulių būriui vadovavęs Lietuvos kariuomenės leitenantas Vincas Gumauskas *Gailius* (1909–1945).

Apie 1945 m. birželio 15–20 d. V. Gumausko kvietimu ir pastangomis įvyko Rytų Lietuvos partizanų vadų ir atstovų susitikimas, kuriame buvo įkurta Lietuvos partizanų Geležinio Vilko rinktinė. Jos štabo viršininku tapo V. Gumauskas. Jo būrio partizanas F. Ivanauskas teigia, kad susitikimas vyko būtent Palmajės bunkeryje (*Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, V., 2008, kn. 6, p. 345). Birželio 29 d. įvykęs platus kariuomenės siautimas partizanus privertė palikti Palmajės bunkerį ir išsisklaidyti. Liepos 6 d. atviroje partizanų stovykloje V. Gumauskas žuvo.

Remiantis V. Gumausko būrio partizano Balio Žilėno *Naro* tardymo protokolais, 1946 m. kovą arba balandžio pradžioje prieš pusmetį apleistame bunkeryje jis atrado apsistojusį Lietuvos kariuomenės puskarininkį, Salako šaulį, partizanų Lokio rinktinės vadą Kazimierą Kaladinską *Erškėtį* (1903–1947), vietos partizanų vadą Povilą Butrimą *Vaidilą*, Juozą Karlą *Juodalksnį* ir kitus partizanus, su kuriais praleido 4 ar 5 dienas (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. 36864/3, l. 337). Ryšininkės Zosės Grumbinaitės tardymo medžiaga leidžia spėti, kad K. Kaladinskas Palmajės, kitaip vadinamus Šiliniškių bunkerius galėjo naudoti iki 1946 m. gruodžio ir ketino ten žiemoti.

Sandrausiškės miške (Kelmės r.), 1 km į P–PR nuo kelių Šiluva–Medsodžiai ir Antaniškiai–Naukaimis kryžkelės, 48 kvartale, eglėmis ir beržais apaugusioje smėlio kalvelėje žvalgyta *Lietuvos partizanų stovyklavietė*. Čia stovėjusios žeminės vietoje (LKS94 X 6158168; Y 454955) išlikusi 4,5x3,8 m dydžio (pailga R–V kryptimi), 0,3 m gylio duobė su įėjimo žymėmis V pusėje. Žeminės R pusėje – 1,5x1,1 m dydžio, 15 cm gylio duobelė su pavieniais perdegusiais akmenimis ir plytų duženomis; P pusėje – netaisyklingos formos 6 m ilgio (pailgas R–V kryptimi), 3,5–5 m pločio, iki 1 m aukščio žemių su stambiomis anglimis ir degėsiais kaupas (sudegintos žeminės liekanos?) (2 pav.). Už 21 m į PV (230°) nuo menamo įėjimo į žeminę yra 2,9x1 m dydžio, apie 30 cm gylio duobelė, kuri gali būti laikoma partizanų sandėlio ar sargybos vieta.

Nuo 1944 m. rudens miškuose apie Plekaičius veikė iš Zbaro kaimo kilusio Lietuvos kariuomenės grandinio, Birželio sukilimo dalyvio Povilo Morkūno *Drako* (1920–1953) vadovaujamas partizanų būrys, dar vadinamas *Džiugo* vardu. 1945 m. gegužę jame buvo 11 kovotojų, liepą pas P. Morkūną prisiglaudė dalis

Virtukų miško kautynių dalyvių, tarp jų ir Jonas Žemaitis *Darius* (1909–1954). Nuo tada saugumo dokumentuose tvirtinama, kad Sandrausiškės partizanų vadas yra būtent J. Žemaitis.

1945 m. gruodžio 25 d. – pirmąją Kalėdų dieną – Sandrausiškės miško stovykloje partizanų ryšininkės seserys Veronika, Aleksandra ir Apolonija Radzevičiūtės svečiavosi pas 18 partizanų. Eglaitėmis apaugusioje pelkės saloje buvo medinis pastatas, jo viduje – dviaukščiai gultai; ten pat nedidelis statinys, kur saugotos maisto atsargos, ir šulinys, iš kurio partizanai sėmė vandenį. Aplinkui buvę vandeniu užlieti apkasai. 1946 m. sausį P. Morkūno partizanų būrys jau priklausė Jono Venclausko Žilėno vadovaujamai Žebenkšties rinktinės kuopai. Rinktinei vadovavo J. Žemaitis, kuris Kalėdas sutiko ir didžiąją laiko dalį buvo kartu su P. Morkūnu.

Balandį ar gegužę *Džiugo* būrys paliko Sandrausiškės mišką, birželio pradžioje Palapišių miške įkūrė Aukštutinę partizanų stovyklą, čia liepos 6 d. užvirė kautynės. Partizanai pralaužė apsupties žiedą, pasitraukė į Žaiginio miškus, tačiau persekiojami po 3 dienų sugrįžo į savo žiemos stovyklą Sandrausiškės miške.

1946 m. rugpjūčio 15 d. apie Sandrausiškės stovyklą sužinojo saugumas ir rugpjūčio 22 d. pagal papulkininkio Martinenkos planą 273 Raseinių MVD kareiviai, 5 operatyviniai darbuotojai, vedami dviejų partizanų ryšininkų, čia surengė karinę-čekistinę operaciją. Jos metu pelkių saloje, tankumyne (*в густом кустарнике*) aptiktas tuščias rąstinis partizanų namas kūgio formos stogu (*с конической крышой*). Namas buvęs su šaudymo angomis, esą be langų ir durų, į jį vedusi speciali anga. Viduje buvo įrengti dviaukščiai gultai dvidešimčiai žmonių, o šalia pastatytas mažas blindažas, skirtas maistui bei mantai laikyti. Remiantis vėlesniais Plekaičių kaime gyvenusio ryšininko Antano Dzimido parodymais, partizanų žeminę kareiviai sudegino.

2 pav. Žeminės vieta Sandrausiškės miško partizanų stovyklavietėje iš R. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 2. The dug-out site at the Sandrausiškė Forest partisan camp site, as seen from the E

3 pav. Geležinio puodo šukė iš Sandrausiškės miško stovyklos. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 3. An iron pot fragment from the Sandrausiškė Forest camp

1949 m. rugsėjo 23 d. datuotame prisiminimų sąsiuvinyje P. Morkūno būrio partizanas Antanas Žiogas *Birutėnas* (1925–1951) taip aprašė gyvenimą Sandrausiškės miško stovykloje (tekstas sutrumpintas, kalba nežymiai pataisyta): *Kodėl jis toks mielas, toks jaukus tas namelis, kuris turėjo penkis metrus ilgio ir keturis metrus pločio, jis buvo sukrautas iš žalių apvalių pušinių rastų, kurie buvo nedailiai genėti ir net su žieve. Namelio sienos turėjo ne daugiau kaip pusantro metro aukščio, vidus buvo be lubų, tik buvo padarytas nuolaidus stogas, iš apvalių pagalių sudėtas ir žemėmis apipiltas. Ir vien tik tebuvo vienas nevisai mažas langas ir vienos vos vieno metro aukščio durys* (...). *Nors namelio sienos nebuvo išpuoštos įvairiomis dekoracijomis, nors nebuvo jame gražių baldų ir patogių lovų, nebuvo jame nei dailaus stalo, čia viskas buvo skurdžiai įrengta, viskas buvo miško gamybos vien padaryta kirviu ir pjūklu* (...). *Lovos vadinamos mūsų namelyje, kur suguldavo dvidešimt vyrų, buvo tik eglių plonomis šakomis paklotos ir ant viršaus plonai sausų pelkės žolių patiestos* (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. 26712/3, t. 6, l. 136–137).

Siekiant surinkti archeologinių duomenų apie Sandrausiškės miško stovyklavietę, tokiu būdu patvirtinti arba paneigti istorines žinias, žeminės vieta ir artimiausia jos aplinka buvo žvalgoma metalo ieškikliais. Pirmasis radinys žeminės R dalyje – noragas (juo galėjo būti skelbiamas pavojus), ten pat paviršiuje dar rasta adata, geležinis apkaustas; žemių kaupo papėdėje – sunykusi saga, o į V nuo spėjamo žeminės įėjimo – palenkta vinis. 2–8 m atstumu į ŠR ir PR nuo žeminės rasta geležinių puodų ir katilų šukių (3 pav.).

Archeologiniai duomenys patvirtino istorinius rašytinius ir sakytinius šaltinius – šioje vietoje būta medinio nežymiai įgilinto pastato su šildymo ir (arba) maisto virimo vieta iš akmenų bei plytų. Žeminės viduje ir jos aplinkoje rasta pavienių statinio elementų, buities daiktų, darbo įrankių, būdingų XX a. I pusei – viduriui. Jie pagrįstai gali būti siejami su 1945–1946 m. P. Morkūno vadovaujamo būrio partizanais.

Bargailių miško alkakalnio, vadinamo Šventkalniu (kitaip – Švenčkalniu) (Radviliškio r.) (žr. p. 454), ŠR šlaite surastos ir užfiksuotos 2 *Lietuvos partizanų bunkerių* duobės. Pirmasis bunkeris (LKS94 X 6154012; Y 464290) yra PR šlaite, 4x3,5 m dydžio, apgriuvusiais netaisyklingos formos šlaitais, giliausioje vietoje apie 2 m gylio (4 pav.). Išėjimas nežymus, apie 50 cm ilgio, išplatėjantis iki 1,7 m pločio, matomi du nukasti apie 1 m pločio laiptai. Šio bunkerio aplinkoje rasta saga su Vyčio ženklu (5 pav.). Antrasis bunkeris (LKS94 X 6154036; Y 464295) yra už 24 m į Š nuo pirmojo, įrengtas ŠR šlaite, netaisyklingo kvadrato formos, 1,8x1,8 m dydžio, giliausioje vietoje apie 1,2 m gylio. Bunkerio R pusėje yra apie 2,5 m pločio, 1,2 m aukščio pylimas.

Istorinių duomenų apie Bargailių miško bunkerius, deja, nėra. Atsižvelgiant į tai, jog šio

4 pav. Bargailių miško bunkerio I duobė iš P. G. Petrausko nuotr.

Fig. 4. The Bargailiai Forest Bunker I pit, as seen from the S

5 pav. Bargailių miško bunkerio I aplinkoje rasta saga su Vyčio ženklu. G. Petrausko nuotr.

Fig. 5. The button with a Vytis symbol found in the vicinity of Bargailiai Forest Bunker I

krašto partizanai vasarą buvo įpratę gyventi atvirose miško arba pelkių stovyklose, žvalgyti bunkeriai, matyt, vienos iš partizanų grandžių, galbūt nedidelio būrio buvo įrengti ir naudojami žiemą. Šiandien sunku pasakyti, ar 1946–1948 m. tai padarė R. Pracišausko vadovaujamo *Audros* dalinio kovotojai, ar vėlesniu laikotarpiu čia veikęs Jonas Šukys *Aušronis*, Vytautas Bakanauskas *Vytautas*, Stanislovas Satkus *Vytenis*, ar paskutinis šių apylinkių partizanų vadas, iš gretimo Švelnių kaimo į mišką išėjęs Albertas Stoškus *Duanas*.

Bargailių miško 133 kvartale, Praviršulio ežero Š pakrantėje aptikta II Pasaulinio karo laikų šaudmenų *radimvietė*. Tai 80x35 m dydžio, apie 1 m aukščio beržais, pušimis ir aukšta žole apaugusi kalvelė (LKS94 X 6153429; Y 464742), kurią nuo šlapynės – Praviršulio Tyrulio – skiria nežymi 50–100 m pločio dauba. Kalvelėje rastos 2 rusiškos pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ šovinių tūtelės ir dar viena neaiškios paskirties iš žalvario skardos padaryta tūtelė. Nors radimvietę nuo Šventkalnio ir dviejų Lietuvos partizanų bunkerių skiria vos 735 m atstumas, aptiktų radinių ryšys su partizaninio karo įvykiais lieka neaiškus.

Lietuvos partizanų bunkerio vietą **Giedraičių** (anksčiau – Bargailių) kaime (Radviliškio r.), Širnupio (Šventupio) krante įrengtos sodybos Š dalyje parodė Pranas Janutis (g. 1967 m., gyvenantis Mikailiškiuose). Jo tėvelis – partizano Viktoro Bakanausko *Vytauto* (1922–1950) prisaikdintas ryšininkas Antanas Janutis – apie bunkerį *Puklinėje* sužinojo apie 1962 m. iš Bargailiuose gyvenusio Vainauskio. 1948 m. rudenį įrengto bunkerio vietoje išlikusi 3,2x2,4 m dydžio, 20–25 cm gylio duobė (LKS94 X 6158262; Y 470686). Jos ŠR kampe matomos 40° kampu pakreiptos 1,9 m ilgio, apie 1 m pločio įėjimo žymės, PV kampe guli plokščias taisytas daržinės pertvaros akmuo. Bunkerio aplinkoje tarp gausybės šiukšlių pastebėti 5 anodiniai radijo aparato elementai ir tribriaunis skaidraus žalsvo stiklo acto buteliukas.

6 pav. Mažuolių miško žeminės duobė iš PR. G. Petrausko nuotr.

Fig. 6. The Mažuoliai Forest dug-out pit, as seen from the SE

7 pav. Mūrų bunkerio duobė iš įėjimo pusės (iš Š–ŠR). A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 7. The Mūrai bunker pit, as seen from the entrance side (N–NE)

Mažuolių miško *partizanų žeminė* (Radviliškio r.) yra 26 kvartalo R dalyje, 40 m į P nuo kvartalą skersai kertančio miško keliuko ir melioracijos kanalo, 20 m į V nuo dar vienu miško keliuku paverstos kvartalinės linijos, mišriame miške (LKS94 X 6173263; Y 475505). Žeminės vietoje išlikusi 5,5x5,25 m dydžio (kiek pailga ŠR–PV kryptimi), apie 80 cm pločio duobė, kampuose supilti 2–3 m pločio, 1,5–3 m ilgio pylimai (6 pav.).

Remiantis 1950 m. Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės vado Juozo Paliūno *Ryto* (1915–1952) parašytais prisiminimais, žeminė tuometiniame Mažuolių miško 11 kvartale buvo

iškasta ir įrengta 1944–1945 m. sandūroje, nes iš Augmėnų kaimo kilusio Lietuvos kariuomenės jaunesniojo leitenanto Antano Balčiūno, Antano (m. 1946), slapyvardžiu Švilpa, vadovaujamam daliniui senajame bunkeryje Mažuolių miške tapo ankšta gyventi (*Partizano keliu. Partizano Juozo Paliūno-Ryto prisiminimai*, V., 2012, p. 56). 1945 m. balandį arba gegužę, miške nutirpus sniegui, „saugumo sumetimais", dėl sklidusių kalbų partizanai „modernų" bunkerį apleido ir pradėjo gyventi nenustatytoje vietoje, atviroje stovykloje (ten pat, p. 67). A. Balčiūnui gyvam esant arba netrukus po jo žūties birželio 26 d., tuometiniame Mažuolių miško 11 kvartale (atviroje stovykloje) įsikūrė I. Pucevičius su adjutantu, Lietuvos kariuomenės vyresniuoju leitenantu *Vytautu* ir dviem leitenantais – Juozu Mingilu *Vilku* bei Stepu, kurio pavardė nenustatyta (*LYA*, f. K–1, a. 1, b. 39199/3, l. 14v; plg. *LYA*, f. K–1, a. 58, b. 39190/3, t. 1, l. 194v–195).

Žeminės aplinkoje, iki 7 m atstumu nuo duobės, aptikta 19 radinių: 11 karabino *Mosin* ir 4 pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ šovinių tūtelės, karabino *Mosin* šovinio kulka, šautas, tačiau nesuveikęs rusiškas 54x7,62 mm kalibro šovinys, savadarbis, iš tokio pat 54x7,62 mm kalibro šovinio padarytas šepetėlis ir artilerijos sviedinio skeveldra (?).

Apie *Lietuvos partizanų bunkerį* **Mūruose** (Radviliškio r.) sužinota iš partizano Antano Žiogo (1925–1951) baudžiamosios bylos: 1950 m. gegužės 13 d. Šiaulaičių kaime užmigdytas ir suimtas A. Žiogas per rugpjūčio 22 d. tardymą papasakojo apie bunkerį, kuriame jis slėpėsi kartu su broliais Adolfu ir Viktoru bei pastarojo žmona Janina Dzimidaite (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. 26712/3, t. 1, l. 194–197). Tų pačių metų lapkričio 27 d. J. Dzimidaitė (1931–2008) tardytojams nurodė, kad bunkerį greta Šiaulaičių ji kartu su vyru Viktoru, jo broliais Antanu ir Adolfu įsirengė tų pačių metų balandį–gegužę (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. P–15643, l. 37). 1950 m. rugpjūčio 23 d. saugumo darbuotojus prie bunkerio atvedė A. Žiogas, laimė, bunkeryje tuo metu nieko nebuvo.

Vietos gyventojai vietovę, kurioje buvo įrengtas bunkeris, nuo seno vadino *Barsukyne*. Remiantis archyviniais dokumentais ir aktu su schema (*LYA*, f. K–1, a. 58, b. P–15643, l. 13–14; ten pat, b. 26712/3, t. 5, l. 78–81), bunkerio vieta buvo lokalizuota (LKS94 X 6169068; Y 458995). Priešingai, nei nupiešė saugumiečiai, bunkerio būta viršutinėje skardžio dalyje, pamiškėje. Už 14 m į R nuo trianguliacijos stulpelio yra išlikusi 3,5x2,5 m dydžio (pailga ŠV–PR kryptimi), 90 cm gylio užslinkusi bunkerio duobė (7 pav.) su įėjimu iš ŠR (40°). Jos ilgis siekia 1,7 m, plotis svyruoja apie 1,2 m. Bunkerio duobės paviršiuje rasta keletas nedidelių sprogmenų skeveldrų.

Lietuvos partizanų Brazauskų sodybos padėtis **Paberžiuose** (Radviliškio r.) nustatyta remiantis kaimo skirstymo į viensėdžius planu (*LCVA*, f. 1250, a. 4, b. 4/459). Šiandien sodybos vietoje (LKS94 X 6167532; Y 474693) plyti dirbami laukai, buvusių pastatų vietoje gausu akmenų.

Lietuvos partizanų bunkerio vieta **Paberžių** miške (Radviliškio r.) yra 67 kvartalo R dalyje, 55 m į R nuo Legečius ir Paberžius jungiančio žvyrkelio, 36 m į V nuo 67 ir 68 kvartalų ribos, miško kirtavietės pakraštyje (LKS94 X 6168184; Y 474227). Tai 5x2 m dydžio (pailga ŠR–PV kryptimi), 1,7 m gylio duobė. Išėjimas 1,5 m pločio, apie 60–80 cm gylio, nežymiai išlenktas, einantis P–PR kryptimi. Duobė užversta medžių šakomis, aplink ją – pylimų žymės. Istorinių duomenų apie šią vietą nežinoma. Žvalgant metalo ieškikliu 49 m į P–PR nuo bunkerio duobės, aptikti 4 rusiški neiššauti 25x7,62 mm kalibro šoviniai.

To paties miško Š dalyje, 68 kvartalo Š pakraštyje aptikta I Pasaulinio karo šaudmenų *radimvietė*. Tai taisyklinga keturkampė, nežymiai įdubusi 3,3x3,2 m dydžio, 25 cm gylio V ir 50 cm – R pusėje duobė užslinkusiais kraštais (LKS94 X 6168679; Y 474559). Duobės V dalyje rasta iššauta, dėl aukštos temperatūros sprogusi vokiška karabino *Mauser* 7,92 mm kalibro šovinio tūtelė ir 22,25 m į V–PV nuo jos – rusiška 7,62 mm kalibro šovinio tūtelė. Be to, kiek tolimesnėje aplinkoje aptikta rusiška II Pasaulinio karo laikotarpio pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ šovinio tūtelė ir neiššautas 25x7,62 mm kalibro šovinys.

Šaukoto miško *partizanų bunkeris* (Radviliškio r.) yra 97 kvartale, 350 m į ŠR nuo Adolfinos Balčiūnaitės sodybos, 315 m ta pačia kryptimi nuo Šaukotą ir Pašakarnį jungiančio kelio, pušyne su gausiu lapuočių pomiškiu (LKS94 X 6162268; Y 459229). Už 950 m į ŠV nuo bunkerio vietos stūkso Pile vadinamas Pašakarnio piliakalnis (UK 3833). Bunkerio duobė 3x2,5 m dydžio (pailga ŠV–PR kryptimi), 1,2 m gylio, išėjimas bunkerio Š kampe, lenktas, 0,6 m gylio. Bunkeris buvo įrengtas ir naudojamas 1947–1948 m. žiemą. Duobės PV kampe aptikta rusiška karabino *Mosin* tūtelė, artimiausioje aplinkoje – dviejų signalinių 1944 ir 1945 m. gamybos pistoleto šovinių tūtelių dugnai bei bato pasagėlė.

Užpelkių miške (Radviliškio r.) buvo tęsiami 1949 m. rugpjūčio 13 d. *kautynių vietos* žvalgymai (žr. *ATL 2014 metais*, V., 2015, p. 587–592). Nauja tai, kad atlikus papildomus istorinius tyrimus, pavyko nustatyti 3 iki šiol kautynėse dalyvavusių nežinomų partizanų pavardes, apie ketvirtąjį surinkta naujų duomenų; ateityje tikimasi nustatyti ir šio partizano tapatybę. 2014 m. lapkričio 5 d. Ariogalos šauliai Daugėliškių miške (Raseinių r.) surado partizanų archyvą, kuriame tarp daugybės dokumentų buvo pagal partizanų nustatytą schemą užpildytas Užpelkių kautynių aprašymas. Šiandien galima teigti, kad iš kautynių sėkmingai pasitraukęs *Lapė* (*Laputė*) yra Pranciškus Prūsaitis, *Sakalas* (*Sakaliukas*) – Vytautas Kuzmickas, o po žuvusio *Girėno* slapyvardžiu slepiasi Maironio rinktinės štabo viršininko Jono Gedmino tapatybė. Kartu su šiuo partizanu susitikime Užpelkių miške, atrodo, turėjo dalyvauti tik ką į Prisikėlimo apygardos vado pareigas paskirtas Maironio rinktinės vadas Povilas Morkūnas *Rimantas* ir rinktinės štabo narys Kazys Karašauskas Švyturys, tačiau jie į Užpelkių mišką atvykti nesuspėjo.

2015 m. ekspedicijoje sugrįžta į jau žvalgytą Užpelkių kautynių vietos plotą, surengti išsamūs archeologiniai žvalgymai. Jų metu tikrinti visi metalo ieškiklių signalai, planuose žymėti visi su 1949 m. įvykiais susiję ar senesnius laikus menantys radiniai. Siekiant kuo tolygiau padengti visą žvalgymų plotą, apibrėžta teritorija ryškiai geltonomis juostomis buvo suskirstyta į lygiagrečius 1,5–2,5 m pločio rėžius, kuriuos pasikeisdami ekspedicijos dalyviai žvalgė 6 metalo ieškikliais (8 pav.).

Užpelkių miško R dalyje žvalgytas keturkampis, apie 120–165 m ilgio V–R kryptimi ir 105–115 m pločio Š–P kryptimi plotas, iš viso – apie 1,4 ha, arba 14 tūkst. m^2 (9 pav.). Didžioji ploto dalis apaugusi retu brandžiu pušynu, jo R pusėje, miško pakraštyje – beržų ir lazdynų pomiškis. Ploto Š pakraštys sutapo su krūmynų juosta, PV – su miško kirtimo riba, o ŠV kampe papildomai žvalgytas nedidelis plotelis miško kirtime. Žvalgymų ploto R riba tapo miško R pakraštys, tačiau ŠR dalyje taip pat žvalgyta aukšta pieva apaugusi pamiškė. Ploto P riba atsitiktinė, daugiau nulemta žvalgymų spartos ir jiems skirto laiko pabaigos.

Iš viso Užpelkių miške aptikta 90 radinių. Su partizanų stovyklaviete ir kautynėmis siejamas automatinio arba pusiau automatinio ginklo (pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ?) grąžiklis – grįžtamojo mechanizmo spyruoklė (10 pav.), šautuvo grūstuvas – 44,3 cm ilgio strypas su sriegiais ginklo vamzdžiui valyti, 32 rusiški neiššauti šoviniai, 22 rusiškų ir 8 vokiškų iššautų šovinių tūtelės, 7 rusiškų ir 2 vokiškų šovinių kulkos. Iš rusiškų šaudmenų paminėtini 25x7,62 mm ir 54x7,62 mm kalibro šoviniai, pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ tūtelės, karabino *Mosin* ir 7,62 mm kalibro revolverio *Nagant* šovinių tūtelės ir kulkos, 7,62 mm kalibro kulkosvaidžio kulkos. Viena 7,92 mm kalibro šovinio kulka yra šarvamušė padegamoji, trasuojamoji. Vokiškus šaudmenis sudaro 19x9 mm kalibro pistoleto-kulkosvaidžio MP–40 (?) šovinių tūtelės, to paties ginklo šovinio kulka ir dar viena nežinomo ginklo 9 mm kalibro šovinio kulka.

Kiti Užpelkių miške aptikti radiniai su partizanų stovyklaviete ir kautynių vieta nesusiję arba jų ryšys sunkiai nustatomas. Ankstyviau-

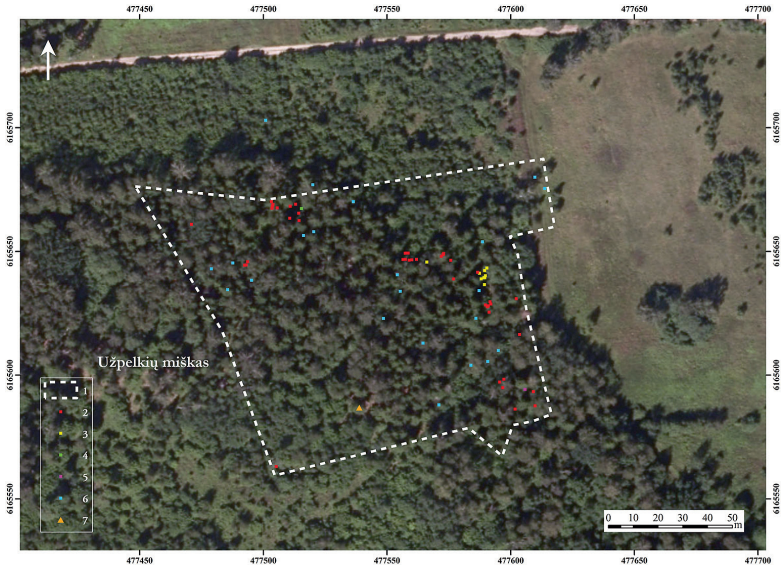

8 pav. Užpelkių kautynių vietos žvalgymų akimirka. G. Petrausko nuotr.

Fig. 8. During the survey of the Užpelkiai battle site

9 pav. Užpelkių kautynių vietos situacijos planas: 1 – 2015 m. žvalgytas plotas; 2 – rusiški šaudmenys; 3 – vokiški šaudmenys; 4 – ginklo grąžiklis; 5 – šautuvo grūstuvas; 6 – kiti radiniai; 7 – skruzdėlynas. G. Petrausko brėž.

Fig. 9. Situation plan of the Užpelkiai battle site: 1 – area surveyed in 2015; 2 – Russian ammunition; 3 – German ammunition; 4 – the weapon cleaning rod; 5 – rifle ramrod; 6 – other finds; 7 – anthill

0 3 cm

10 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastas automatinio arba pusiau automatinio ginklo grąžiklis. G. Petrausko nuotr.

Fig. 10. The cleaning rod for an automatic or semi-automatic weapon found at the Užpelkiai battle site

0 3 cm

11 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastos monetos: 1 – Prūsijos 6 grašiai; 2–3 – imperinės Rusijos kapeikos. G. Petrausko nuotr.

Fig. 11. Coins found at the Užpelkiai battle site: 1 – Prussia sixgroat; 2–3 – Russian Empire kopecks

0 3 cm

12 pav. Užpelkių kautynių vietoje rastas Vokietijos imperijos 1917 m. šuns atpažinimo žetonas. G. Petrausko nuotr.

Fig. 12. The German Empire 1917 dog ID tag found at the Užpelkiai battle site

sias žvalgymų metu aptiktas dirbinys – sidabrinė 1757 m. Klevės mieste Prūsijoje kaldinta Frydricho II 6 grašių nominalo moneta (11:1 pav.). Jos averse matomas Frydricho II portretas ir legenda FRIDERICUS BORUSSORUM REX, reverse – herbas, t. y. 2 Prūsijos ereliai. Kol kas tai vienintelis XVIII a. radinys Užpelkių miške, kuris į šią vietą, galima manyti, pateko atsitiktinai. Imperinės Rusijos laikotarpiui skiriamos 2 1867–1876 ir 1877 m. atitinkamai Jekaterinburgo ir Sankt Peterburgo monetų kalyklose kaldintos Aleksandro II 1 kapeikos nominalo monetos (11:2–3 pav.). Jas, kaip ir 2014 m. aptiktą Rusijos imperijos monetą, reikia sieti su netoli buvusiu Merkiškių palivarku. Iš kitų monetų pažymėtinos Vokietijos imperijos 1903 m. 3 pfenigų, TSRS 1957 m. 3 kapeikų ir 1961 m. 2 kapeikų nominalo monetos. I Pasaulinio karo metus ir Vokietijos imperijos kariuomenę Lietuvos teritorijoje mena apskritas skardinis šuns atpažinimo žetonas, kuriame pažymėta 1917 m. data, užrašas vokiečių kalba VERW. LITAUEN ir žetono numeris – 16392 (12 pav.). 53x7,62 mm kalibro šovinio tūtelė su 1932 m. data laikoma tarpukario medžiotojų palikimu.

Be šių radinių, skirtingose žvalgyto ploto vietose aptikta įvairių nenustatytos chronologijos radinių. Tai apskritos žalvarinė ir aliuminė gelsva sagos, stačiakampė lūpinės armonikėlės detalė, cilindro formos antpirštis, 44,6 cm ilgio senovinės konstrukcijos dalgis, 2 įtveriamieji peiliai ir dar vienas rankenėlę primenantis neaiškios paskirties dirbinys.

Užpelkių miško žvalgymai atskleidė, kad ginkluotės radiniai, panašiai kaip parodė ir 2014 m. žvalgymų duomenys, paplitę ŠV ir R žvalgyto ploto dalyse. Pažymėtina, kad neiššauti vieno tipo šoviniai ir iššautų šovinių tūtelės išsidėsčiusios po kelias, jos sudaro 4–5 žymes-

nes koncentracijas. Nedideliame uždarame plote aptiktos šovinių tūtelės atveria galimybę nagrinėti MGB kareivių išsidėstymą, jų ir partizanų judėjimo bei šaudymo kryptis. Remiantis radinių išsidėstymu ir L. Mingilo schema (žr. *ATL 2014 metais*, V., 2015, p. 588, 1 pav.), galima teigti, kad MGB kariuomenės puolimas vyko iš Š pusės, o atsitraukdami partizanai iš pradžių judėjo P–PR kryptimi. Šioje vietoje dėmesį atkreipia žvalgyto ploto PR kampe surastas ginklo grūstuvas (pamestas atsitraukiančių partizanų?) ir R dalyje, mažesniame nei 7 m skersmens plote aptikta 8 vokiškų 19x9 mm kalibro šovinių tūtelių koncentracija. Laikantis prielaidos, kad vokiškus ginklus kautynių metu galėjo naudoti tik partizanai, galima manyti, kad šioje vietoje iš pistoleto-kulkosvaidžio MP–40 (?) į MGB kareivių pusę buvo iššauti ne mažiau kaip 8 šūviai.

Neiššautų šovinių koncentracijos Užpelkių miške leidžia svarstyti apie ginklų užtaisymo kautynių metu priežastis. Aptikti radiniai patvirtina, kad užtaisytų ginklų buvo bent du, o patys ginklai užtaisyti ne mažiau kaip 3 skirtingose vietose. Neiššauti šoviniai, iššautų šovinių tūtelės ir kulkos sudaro bendrą Užpelkių kautynių vietos radinių horizontą. Siekiant atkurti išsamų 1949 m. rugpjūčio 13 d. Užpelkių kautynių paveikslą, pradėtus kompleksinius tyrimus būtina tęsti.

Godlaukio miške (Raseinių r.), atokioje, toli nuo gyvenviečių esančioje pelkėtoje vietovėje, 29 ir 34 miško kvartalų sandūroje yra įtvirtinta *karinė stovykla* – dviejų dešimčių žeminių kompleksas. Žvalgymams metalo ieškikliais pasirinkta erdvė tarp 3 žeminių ir jų duobės. Sąlyginai pirmąja žemine pavadinta 3,8x2,6 m dydžio duobė (pailga ŠR–PV kryptimi) vidurinėje dalyje. Ji 1,1 m gylio, su įėjimu iš V–ŠV kampo. Duobę supantis žemių pylimas U formos, atviras į V pusę (LKS 94 X 6148495; Y 442488). Antrosios žeminės duobė 4,6x4,2 m dydžio (pailga ŠV–PR kryptimi), 1,1 m gylio, įėjimas iš Š pusės. Pylimas U formos, P pusėje apardytas, bet siekia vidutiniškai 2 m plotį prie pagrindo, 70–80 cm aukštį. Pylimo V kampe žemės paviršiuje rasta prastos būklės 10,5x 6,5 cm dydžio, 3 cm aukščio žuvies konservų dėžutė. Trečiosios žeminės duobė 5x3,7 m dydžio (pailga Š–P kryptimi), 1,2 m gylio, įėjimas iš P pusės. Pylimas U formos, jo PR dalyje žemės paviršiuje rasta dar viena žuvies konservų dėžutė. Pylimas čia siekia 3 m plotį prie pagrindo, yra vidutiniškai 80–90 cm aukščio.

Rašytinė ir sakytinė II Pasaulinio karo pabaigos istorija Žemaitijoje, ligšiolinė žvalgymų Kelmės–Raseinių rajonuose patirtis rodo, kad 1944 m. liepą–spalį Dubysos dešiniajame krante buvo apsistoję didesni ir mažesni vokiečių kariuomenės daliniai. Su jais ir reikėtų sieti Godlaukio miško stovyklą.

Field Surveys of Second World War and Lithuanian Partisan War Sites

In 2015, the Union of the Commemorators of the Struggle for Lithuania's Freedom surveyed Second World War and Lithuanian Partisan War sites in Ignalina, Kelmė, Radviliškis, and Raseiniai Districts. In the forest between Palmajė, Papliaušys, and Šiliniškiai villages, two Lithuanian partisan bunker sites were identified (Fig. 1), but no surface finds were discovered at the Papliaušys bunker. The field survey of Sandrausiškė Forest confirmed the information from written and oral accounts that from late 1945 to August 1946 the camp of the partisan platoon commanded by Povilas Morkūnas (1920–1953) stood at this site and included an underground wooden structure with heating and/or a food preparation

area (Fig. 2). The structure had later been burnt by Soviet soldiers. 14 finds characteristic of the first half–mid-20th century were discovered at this location (Fig. 3).

In Bargailiai Forest, two Lithuanian partisan bunker sites were discovered on the sacred hill known as Šventkalnis (a button with a Vytis symbol having been found in the vicinity of one (Figs. 4, 5)) and a Second World War era ammunition find spot on the N shore of Lake Praviršulis. In the vicinity of a Lithuanian partisan dug-out in Mažuoliai Forest (Fig. 6), 19 finds dating to the partisan war period were discovered: cartridges, cartridge cases, bullets, etc. In Mūrai, a Lithuanian partisan bunker site (Fig. 7) with shrapnel was found. In Paberžiai Forest, a Lithuanian partisan bunker site and a First World War ammunition find spot were surveyed with mid-20th-century cartridges being found in the vicinity of the former. In Šaukotas Forest, a Lithuanian partisan bunker site was identified and four finds dating to the partisan war era were discovered. In addition, a fieldwalking survey was conducted at the Lithuanian partisan bunker site in Giedraičiai (Bargailiai) and the Paberžiai farmstead site of the Brazauskas family, who were Lithuanian partisans. Meanwhile the dug-out complex in Godlaukis Forest must be considered a camp created by the retreating German armed forces in 1944 rather than a Lithuanian partisan site.

The survey of the 13 August 1949 battle site in Užpelkiai Forest continued (Fig. 8) and valuable archaeological data for recreating the course of the battle were collected. The metal detector survey covered about 1.4 ha (Fig. 9) and yielded 90 finds connected to the partisan camp site: a cleaning rod for an automatic or semi-automatic weapon (Fig. 10), a rifle ramrod, 32 Russian and German cartridges, 30 cartridge cases and 9 bullets. A dog ID tag with the date 1917 (Fig. 12) is connected with the events of the First World War and a cartridge case with the date 1932 with the legacy of inter-war hunters. In addition to these finds, six mid-18th, second half of the 19th–mid-20th century coins (Fig. 11) and various 20th-century artefacts were found.

Stanislav Rutkovski,
Ingrida Čičiurkaitė

Vokiečių karių kapai Tulkinčių kaime

2015 m. Tulkinčių kaime (Šiaulių r., Kuršėnų sen.) ariamame lauke atlikti detalieji archeologiniai tyrimai, ir ekshumuoti II Pasaulinio karo vokiečių karių palaikai pagal VDK užsakymą. Ištirtas bendras maždaug 105 m^2 plotas, atidengti ir iškelti 23 karių kapai.

1 pav. Kapai 1 ir 2. S. Rutkovskio nuotr.

Fig. 1. Burials 1 and 2